

Ομιλία της κ. Ευσταθίας Τζούδα-Μητσώνια. Εκφωνήθηκε στον Καθεδρικό Ναό της Μαρτυρικής πόλης των Καλαβρύτων στις 13-12-1980.

Τα έπη κι οι ένδοξες σελίδες της Ιστορίας μας γράφτηκαν με αίμα, αίμα μαρτύρων, ηρώων, αγωνιστών.

Παιάνες και θούρια τραγούδησαν τις μεγάλες θυσίες των Ελλήνων, για την πίστη τους στο θεό, στην πατρίδα, σε κάποιο ιδανικό.

Γι' αυτό σ' όποια γωνιά της ελληνικής γης κι αν γυρίσει κανείς, θα δει ανδριάντες και μνημεία, στημένα για κείνους που πέσανε στις μάχες για τη λευτεριά, για την εθνική μας ανεξαρτησία.

Στα Καλάβρυτα, που η μοίρα τα 'ταξε να δίνουν το παρόν, με τη παλληκαριά τους και την αντρειοσύνη τους, σε κάθε μεγάλο ιστορικό γεγονός της φυλής μας, στήσαμε ένα σταυρό, στην πλαγιά, που μιλάει για την τραγική θυσία των 1300 Καλαβρυτινών, πατέρων μας κι αδελφών, συζύγων και παιδιών. Μιλάει για τη μεγάλη τραγωδία, για την ανείπωτη συμφορά, που αντικρίσαμε στα μάτια μας, στις 13 του Δεκέμβρη του 1943, ημερομηνία που σημάδεψε τη ζωή μας.

1943-Δεκέμβρης, Δευτέρα, 13 του μήνα. Χαράματα κτυπάει η καμπάνα της εκκλησίας μας, όχι γιορταστικά, ούτε χαρμόсуνα. Δεν μας καλεί για λειτουργία. Το χτύπημά της είναι βιαστικό, δυνατό και σκορπάει άσχημα μηνύματα. Όλοι ανήσυχοι πεταχτήκαμε στα παράθυρα. **"Μια κουβέρτα και μιας μέρας τρόφιμα κι όλοι στο Δημοτικό σχολείο."** Αυτή ήταν η διαταγή που δώσανε οι βάρβαροι γερμανοί. Παιδί κι εγώ τότε, έτρεξα στο εικόνισμα της Παναγιάς, για να προσευχηθώ, ενώ πάνω μου το κρεμαστό καντήλι έτριζε, γιατί σωνότανε το λάδι. Μετά, άρπαξα τη μάνα μου από το χέρι και κατεβήκαμε τις σκάλες του σπιτιού, ενώ μας ακολουθούσανε η αδελφή μου κι αδελφός μου, 20 χρόνων τότε, πάνω στη νιότη του. Δεν κατάλαβα πότε βρεθήκαμε στο δρόμο. Το πρωινό παγωμένο, πνιγηρό, με σύννεφα πολλά στον ουρανό και πηχτή ομίχλη, αδιαπέραστη, που μόνο, όταν πλησιάζαμε πολύ κοντά, βλέπαμε τους γερμανούς να βρίσκονται ακίνητοι και οπλισμένοι κι από τις δύο πλευρές του δρόμου, που οδηγεί στο σχολείο.

Αμίλητοι και φοβισμένοι φθάσαμε στο σχολείο. Το προαύλιο γεμάτο γερμανούς κι οι πόρτες κι η είσοδος. Μας κοιτάζανε βλοσυροί, ανέκφραστοι, κρατώντας τα όπλα τους γερά. Εκεί στο διάδρομο του σχολείου γινόταν ο χωρισμός. Πέρανε μέσα από την αγκαλιά μας τους άντρες μας, από 13 χρόνων μέχρι 80. Και δεν έλειπε κανείς. Βρεθήκαμε όλοι στοιβαγμένοι στις αίθουσες του σχολείου. Ξαφνικά αντιληφτήκαμε πως μείναμε όλο γυναίκες, μερικοί γέροι και παιδιά. Τους άντρες τους είχαν αρπάξει.

Από κείνη τη στιγμή δεν παύσαμε να φωνάζουμε. **"Πού 'ναι οι άντρες; Πού 'ναι ο πατέρας μου και τ' αδέρφια μου; Πού 'ναι ο άντρας μου και τα παιδιά μου; Πού 'ναι οι άντρες;"** Φωνές που επαναλαμβανόντουσαν πολύ πιο συχνά όσο η ώρα περνούσε. Είχαμε στριμωχτεί στο σχολείο μέχρι ασφυξίας και ξεφωνίζαμε

και κλαίγαμε. Άλλες, με πολύ κόπο, βρίσκανε λίγο χώρο για να γονατίσουν και να προσευχηθούν. Άλλες ψέλνανε την παράκληση. Κι ανάμεσα σ' όλα αυτά υπακουγόντουσαν κι οι αναστεναγμοί και τα κλάματα. Από τα παράθυρα του σχολείου, όσες μπόρεσαν κι ανέβηκαν σ' αυτά, βλέπανε τα Καλάβρυτα να καίγονται. Κι ενώ εμείς είμαστε κλεισμένες στο σχολείο, τους άντρες τους πήρανε και τους οδήγησαν στον τόπο του μαρτυρίου. Τους πήγανε στην πλαγιά κι εκεί ο Τένερ, ο αξιωματικός του εκτελεστικού αποσπάσματος, τους έδωσε το λόγο της στρατιωτικής του τιμής, πως δεν θα τους σκοτώσουν.

Δεν είχε περάσει πολύ ώρα, όταν πέσανε μια πράσινη και μετά μια κόκκινη φωτοβολίδα. Τότε άρχισαν τα μυδραλιοβόλα να γαζώνουν τα κορμιά των αγαπημένων μας. Σαρώνουν τα πολυβόλα και στον κρότο τους τον ανατριχιαστικό, βόγγοι και κλάματα κάνουν τον τόπο να μουγκρίζει, θερίζουν τα θανατικά τα όπλα και ρίχνουν τον ένα πάνω στον άλλο, για να σπαρταρίσει από τον πόνο. Μέσα σ' ένα ανείπωτο μαρτύριο, σε βογγητά κι αλαλαγμούς αγκαλιάζουν ο πατέρας τον γιο, ο παππούς τον εγγονό, ο αδελφός τον αδελφό και πέφτουν κάτω, για ν' αφήσουν μαζί την τελευταία τους πνοή. Και για να ολοκληρώσουν το απαίσιο έργο τους οι εγκληματίες, με μια ασύλληπτη θηριωδία, άρχισαν να δίνουν τη χαριστική βολή. Σηκώνανε ένα και δυο και τρία αιμόφυρτα κορμιά, που είχαν το ένα από τ' άλλα καλυφτεί και με μια πιστολιά εξαφάνιζαν κάθε ίχνος ζωής. Τελείωσε η ζωή τους μες την οδύνη και το σπαραγμό. Χαθήκαν με το πικρό παράπονο πως εμείς οι γυναίκες και τα παιδιά τους καιγόμαστε, αφού άκουσαν τα ουρλιαχτά και τις φωνές μας κι είδαν τις φλόγες να μας περιζώνουν. Και με αυτό τον πόνο ένωσαν τις τελευταίες τους στιγμές και με τους καπνούς και τις φωτιές, που καταβρόχθιζαν τα σπίτια τους, τις περιουσίες τους. Ο χάρος δεν λογάριασε, θέρισε, πήρε, εξαφάνισε κι απορφάνισε. Πολύς ο θρήνος, ασύλληπτος ο κοπετός.

Εμείς, ακόμα κλεισμένες στο σχολείο, εξακολουθούσαμε να φωνάζουμε. **"Πού 'ναι οι άντρες;"** Όσο προχωρούσε η ώρα τόσο η ανυπομονησία μας μεγάλωνε. Η φωτιά ξαπλωνότανε. Καίγονται τα λουτρά του σχολείου και το τριώροφο κτίριο των δικαστηρίων. Οι φλόγες μας πλησιάζουν, μας περιζώνουν. Ο τρόμος σφίγγει τα χείλη μας. Είμαστε ανήμπορες πια να κλάψουμε. Το βουβό όμως μοιρολόι της ψυχής μας, είναι πιο εξαντλητικό απ' όλα τα δάκρυα. Σαν βροντή ακούγεται μια φωνή, που δυναμώνει από στόμα σε στόμα. **"Φωτιά.... μας καίνε.... Φωτιά βάλανε στο υπόγειο. Παναγιά μου λυπήσου μας. Φωτιά..."** Τι αλαλαγμός, τι οδυρμός. Μας καίνε οι βάρβαροι οι Ούννοι. Ασφυξία, δεν αναπνέουμε πια, θα καούμε ζωντανές. Μερικές με κόπο τραβάνε το συρματοπλεγμά που είχαν τα παράθυρα και σέρνονται και πηδάνε έξω. Έσφιξα με τρόπο το χέρι της μάνας μου κι αρχίσαμε να σπρώχνουμε μαζί με όλες τις άλλες γυναίκες, για να φθάσουμε στις πόρτες, να βγούμε, να σωθούμε. Οι πόρτες κλειδωμένες. Τώρα; Τώρα δεν είμαστε τίποτ' άλλο από ένα πλήθος' εξαγριωμένο, που φωνάζει και κτυπάει τις πόρτες. Στιγμές φρίκης, γεμάτες πανικό και τρόμο. Ένα κύμα, μια μάζα γίναμε που σπρωχνόμαστε να περάσουμε

στην επόμενη αίθουσα, για να βγούμε στην πόρτα. Αλλά δε φτάναμε ποτέ! Ένιωθα να μας πνίγουν οι καπνοί... Νόμιζα πως έφτανε το τέλος μας...

Φτάσαμε κάποτε στη συνεχόμενη αίθουσα κι εκεί, πάνω στην πόρτα, βλέπουμε έναν Γερμανό που έτεινε το όπλο του καταπάνω μας. Πέσαμε ανάσκελα απ' τον τρόπο μας, για να μην μας πάρουν οι σφαίρες... Εκείνος όμως -φαίνεται, δεν ήθελε να μας σκοτώσει..

Βγήκαμε στο διάδρομο, προχωρήσαμε στη μεγάλη πόρτα του διαδρόμου και κατηφορίσαμε τα σκαλοπάτια. Κατεβαίνοντας στη μεγάλη πόρτα του προαυλίου, μας κοίταζαν οι Γερμανοί στρατιώτες και μας έκαναν με νοήματα να πάμε κάτω προς τα χωράφια.

Γύρισα τα μάτια μου προς τα πίσω για να δω τα Καλάβρυτα. Δεν μπόρεσα τίποτα να ξεχωρίσω. Οι αδηφάγες φλόγες καταβρόχθιζαν με μανία την όμορφη πόλη μας. Η φωτιά έτρωγε τα σπίτια μας κι αυτά σωριαζόντουσαν σ' ερείπια, αφήνοντας ν' ακουστεί ένας βαρύς και δυνατός κρότος. Φωτιά και καπνοί ανεβαίνανε ψηλά, όλο και πιο ψηλά. Κι ο ουρανός σκοτεινιασμένος έπασχε κι αυτός. Ο ήλιος, σαν μια κηλίδα αίμα μέσα από τα σύννεφα και τους καπνούς, μόλις διακρινότανε. Δεν ήθελε να βγει και αντικρύσει την κόλαση. Κι εμείς τα γυναικόπαιδα, τι θα γίνουμε χωρίς τους άντρες; Τραβήξαμε κάτω από το σταθμό, κρατώντας την κουβέρτα, το μόνο πράγμα που μας απόμεινε, σφιχτά στα χέρια. Στα χωράφια, άλλες καθισμένες στη γη, άλλες όρθιες, όλες τρομαγμένες φωνάζαμε "πού 'ναι οι άντρες;" Ωρες αδημονίας κι εξουθένωσης... Ωρες σκληρές. Χρόνος που δεν φεύγει, αλλά σέρνεται ολόγυρά μας κι όλο και περισσότερο εξαντλεί το κουράγιο μας. Κι είναι Δεκέμβρης. Και κάνει κρύο και τ' απομεινήμερο αργά-αργά σώνεται. Και τα μωρά στην αγκαλιά κλαίνε, γιατί είναι νηστικά όπως κι εμείς. Κι οι γέροι σέρνονται. Επί τέλους, πού 'ναι οι άντρες; Μήπως τους πήρανε όμηρους; μήπως τους σκοτώσανε; Βουβά κατάτρωγε τη ψυχή κι αυτή η σκέψη. Μπροστά μας δεν βλέπαμε παρά ένα χάος.

"Γυναίκες... γυναίκες.... πάνε οι άντρες. Τους σκοτώσανε στου Καππή τη λάκκα." Μια κραυγή φοβερή μας σιμώνει, μας φθάνει, μας πνίγει, μας παραλύει. Είναι πολύ βαρύ το πλήγμα, για να το σηκώσουν αδύνατοι ώμοι μικρών παιδιών και γυναικών. Αλλόφρονες τρέχουμε με φωνές και κλάματα και φθάνουμε στο Γολγοθά. Κι αντικρίζουμε.... Θα τρελαθούμε.

Παραμορφωμένα κορμιά, βουτηγμένα στο αίμα, έχουν πέσει το ένα πάνω στ' άλλο σ' όλη τη πλαγιά. Κανείς δεν μιλάει. Είναι νεκροί. Από τους 1300 δεν μείνανε παρά μόνο 13. Όλοι οι άλλοι σκοτωμένοι από παππού μέχρι εγγονό. Τι απερίγραπτη συμφορά, τί φρικιαστικό έγκλημα! Πώς θ' αντέξουμε; Μα ποιος μπόρεσε ποτέ να καταλάβει τι δύναμη κρύβεται μέσα στα έγκατα της ανθρώπινης ύπαρξης; Μακάρι να μη μας βρίσκουν τόσα, όσα μπορούμε ν' αντέξουμε. Δεν είμαστε γυναίκες, δεν είμαστε παιδιά. Ένας υπεράνθρωπος πόνος μας γιγαντώνει και με μιας θεριά γινόμαστε. Η φρίκη στεγνώνει το βλέφαρο και κάνει τη καρδιά ατσάλι και δίνει στις αδύνατες υπάρξεις τη δύναμη να ξεπεράσουν τον εαυτό τους. Τότε, χιμάμε μες το σωρό κι αναζητάμε να βρούμε η καθεμιά τους δικούς της. Τον άντρα της και τα παιδιά της. Τον πατέρα

της και τ' αδέλφια της. Άλλη το μοναχογιό της. Κι άλλες τους δυο, τους τρεις και τέσσερις, τους έξη, ολόκληρες οικογένειες που ξεκληρίστηκαν. Βουτάμε τα πόδια μας στο αίμα και ψάχνουμε, ψάχνουμε να βρούμε τους δικούς μας κάτω από ένα, δύο και τρία κορμιά. Και βοηθάει η μια την άλλη, για να τους μεταφέρουμε στο νεκροταφείο μες τις κουβέρτες που έχουμε μαζί μας. Και σαν πονέσουν τα χέρια μας, τους αφήνουμε δίπλα στο μονοπάτι, άλλους πιο πάνω, άλλους πιο κάτω. Και γεμίζει με πτώματα όλος ο δρόμος, από τη πλαγιά μέχρι το νεκροταφείο, έξω και μέσα. Κι είναι τόσο δύσκολο ν' ανοίξουμε τάφους με τα νύχια μας. Και περιμένει η μια την άλλη να πάρει κάποιο ξινάρι, που βρέθηκε πεταμένο και να θάψει τους δικούς της. Μα οι νεκροί είναι πολλοί και σ' ένα απόγευμα δεν θάβονται. Σιγά-σιγά σκοτεινιάζει και πέφτει η νύχτα βαριά. Έμειναν άταφα πολλά κορμιά για την άλλη μέρα.

Νύχτα τραγική. Τίποτα δεν μας απόμεινε στη ζωή. Πού να πάμε να σταθούμε μέχρι να ξημερώσει, για να μεταφέρουμε και να θάψουμε και πάλι όσους μπορέσουμε; Μες τα Καλάβρυτα δεν μπορεί κανείς να πλησιάσει, γιατί καίγονται ακόμα και πέφτουν και σωριάζονται, γι' αυτό, όπου μπορούμε να σταθούμε για να περάσουμε τη νύχτα πηγαίνουμε. Άλλες σ' ερημοκλήσια, πολλές στην εκκλησία του νεκροταφείου, μερικές δίπλα στους νεκρούς. Η μητέρα μου κι εγώ, μαζί με πολλές άλλες γυναίκες και με μερικούς τραυματίες, απ' αυτούς που διασώθηκαν, ξενυχτήσαμε έξω στο γυμναστήριο, κάτω από ένα υπόστεγο. Νύχτα μαρτυρική που τρέμαμε από την εξάντληση και τα τραγικά γεγονότα... Λίγο νερό να βρέξουμε τα πικραμένα μας χείλη δεν υπήρχε. Μόνο κρύο πολύ, χειμωνιάτικο, του Δεκέμβρη. Καθόμαστε στο χώμα και προσπαθούσαμε με την κουβέρτα που είχαμε μαζί μας, να τυλιχτούμε. Πολλές απ' αυτές είχαν βαφτεί με αίμα στη μεταφορά των νεκρών. Πολλή ομίχλη έπεσε κείνη τη νύχτα και σκέπασε σαν σάβανο νεκρούς και ζωντανούς. Και κάθε λίγο ακουότανε, το πνιγμένο από το φόβο, βογγητό από τους τραυματίες. Κάπου-κάπου έκλαιγε και κανένα μωρό. Αν οι γερμανοί είχαν φύγει, δεν το ξέραμε. Αλλά τι μπορούσαμε πια να φοβηθούμε; Άλλο βόλι πιο φαρμακερό, απ' αυτό που τρύπησε τη καρδιά μας, από το χαμό των αγαπημένων μας, δεν περιμέναμε. Νύχτα παγερή και κρύα όμοια με το θάνατο. Καιγότανε κι η εκκλησιά, η Παναγιά και βούιζε η φωτιά καθώς ανέβαινε και λόγχιζε τη νύχτα. Μες το σκοτάδι μας φώτιζαν οι ανταύγειες, από τη φωτιά που έκαιγε όσα σπίτια δεν πρόλαβε τη μέρα. Νύχτα δραματική που αργοσερνότανε άπονη. Η μέρα άργησε να φανεί κι η ομίχλη πολύ αργά σηκώθηκε από τη γη. Τρέξαμε στο μαρτυρικό τόπο, να συνεχίσουμε τη μεταφορά και τον ενταφιασμό των νεκρών.

Κόντευε μεσημέρι, όταν βρήκαμε τον αδελφό μου κάτω από τρία κορμιά. Σε μια κουβέρτα τον μετέφερε η μητέρα μου μαζί με μια άλλη γυναίκα και τον έθαψε. Σκληρές ώρες, φρικιαστική και γεμάτη ρίγος και παραφροσύνη συμφορά. Κλαίγαμε τα νιάτα, που χάθηκαν πρόωρα. Κλαίγαμε τον ώριμο άντρα, τον πατέρα, που άφησε απροστάτευτα τα παιδιά του. Κλαίγαμε τον αδελφό. Μα ποιον να πρωτοκλάψεις; Κλάψαμε πολύ και θάψαμε και γυρίσαμε να βρούμε ένα αγκωνάρι να στηριχτούμε. Δεν βρήκαμε παρά σωρούς από πέτρες και

συντρίμμια. Χώματα που κι αυτά δεν μας δεχόντουσαν από τη λάβα που βγάζανε. Ερείπια, σκελετωμένα σπίτια, μαυρισμένους τοίχους, που πάνω τους βλέπαμε το χάρο να σέρνει δύο και τρία φέρετρα. Σε λίγα σπίτια που ξέφυγαν από τις φλόγες, προσπαθήσαμε να χωρέσουμε 30 και 40 και 50 γυναίκες και παιδιά στο καθένα. Πολλές βρήκανε ένα τσίγκο στην αυλή τους και μαζέψανε τα ορφανά τους κάτω απ' αυτόν. Οι μέρες κι οι μήνες που ακολούθησαν ήταν φοβεροί, σκληροί, απάνθρωποι.

Μας μάστιζε η ορφάνια, η φτώχεια, η ανέχεια. Σωστή κόλαση. Ερήμωσε ο τόπος, χορτάριασε η πλατεία. Βγαίναμε μέσα από τα ερείπια, από χαμοκέλες, παιδιά και γυναίκες στα κατάμαυρα ντυμένες και πηγαίναμε στο νεκροταφείο, ν' ανάψουμε τα καντήλια και να κλάψουμε και μετά να γυρίσουμε και να καθίσουμε πάνω στα συντρίμμια και να θρηνήσουμε την αδυσώπητη, κακιά μας μοίρα. Καλάβρυτα για μας ήταν το νεκροταφείο, το νεκροταφείο ήταν η πόλη μας και φώτα της τα καντήλια. Ερημιά. Ο άγριος βοριάς μας κτύπαγε αλύπητα. Το μεγάλο μας πρόβλημα η επιβίωση. Το αντιμετωπίσαμε με ηρωισμό και αξιοπρέπεια κι αγωνιστήκαμε σκληρά για να ζήσουμε, για να φτιάξουμε τα σπίτια μας μες από τη στάχτη και να δημιουργήσουμε ξανά τα Καλάβρυτα. Οι μανάδες οι Καλαβρυτινές παλαίψανε και με στερήσεις πολλές και με υπεράνθρωπους αγώνες μεγαλώσανε τα παιδιά τους, τα ανάθρεψαν με υπομονή κι ελπίδα, τα μορφώσανε και τα φτιάξανε αντάξια ηρώων πάτερων. Και πετύχανε χωρίς να κατέβουν από το βάθρο, που η τραγική τους μοίρα κι ο ηρωισμός τους τις ανέβασε, τα παιδιά τους να γίνουν σωστοί άνθρωποι, με ηθική και πνευματική αξία, πραγματικοί απόγονοι όλων εκείνων που χάθηκαν.

Και τώρα, όπως κάθε χρόνο, ήρθαμε για ένα ευλαβικό προσκύνημα στον τόπο που ποτίστηκε με το αίμα των αγαπημένων μας πατέρων και παιδιών, συζύγων κι αδελφών και με τα δάκρυα τα δικά μας.

Ήρθαμε να τους διαβεβαιώσουμε πως τα Καλάβρυτα, που φτιάξαμε μέσα από το χαλασμό, θα συνεχίσουν τη μεγάλη τους ιστορική πορεία και δεν θ' αφήσουμε ποτέ να σβήσουν και να εξαφανιστούν, γιατί είναι από τις μεγάλες παρακαταθήκες του έθνους μας. Είναι το 21. Είναι το 43.

Οι μάρτυρες Καλαβρυτινοί δεν έχουν ανάγκη από κλάματα. Απαιτούν αναγνώριση της θυσίας τους με έργα στον τόπο αυτό, που δώσανε το αίμα τους. Χρέος μας να το υποσχεθούμε και να το πραγματοποιήσουμε.

Χρέος μας, ακόμα, είναι να επιδιώξουμε και να προσπαθήσουμε με όλες μας τις δυνάμεις, το μήνυμα που βγαίνει από τα φρικιαστικά γεγονότα των Καλαβρύτων, ποτέ πόλεμος, όχι εγκλήματα, ποτέ θηριωδία, άρνηση σε οποιαδήποτε τυραννία, να γίνει βίωμά μας, σκοπός μας και τρόπος ζωής όλου του κόσμου, όλων των λαών της γης.